

Vladimir L.

O PATNJI

Zašto čovjek pati?

Nesumnjivo se to pitanje čovjeku nameće bremenito, bitno, opasno — moguće je čitav život zabludno živjeti s pogrešnim odgovorom u glavi — i najteže; jer ne samo da traži jedan odgovor već traži i odgovore na druga pitanja koja uključuje: o smislu života, o čovjeku, o vjenčosti... i, neizbježno, o Bogu. Upravo će, naime, kroz patnju čovjek neprestance osmišljavati svoju vjeru ili je pak odbaciti kao besmislicu vrativši Bogu, poput Ivana Karamazova, ulaznicu za raj. Stoga je pitanje o smislu ljudske patnje, zasigurno, ljudski problem par excellence, možda jedino pitanje na koje čovjek mora odgovoriti ili bar tražiti odgovor — pa i bijeg od odgovora i od same potrage za njim već će biti i odgovor.

* * *

Nameće mi se pomisao da je patnja donekle osnovna ljudska djelatnost — bilo da je otklanjamo, ili da je nanosimo, ili da je pak tumačimo. I ako je gledamo kroz cjelokupnost života, onda patnja životu nikako nije samo na nevolju i zator već, mnogo više, na život i stvaranje. U temeljima svake kulture i civilizacije i nije drugo do patnja; nanesena ili podnesena, ali uvijek pretvorena u neko djelo da bi bila pobjeđivana sve do svoje smrti i do smrti same. Dakako, mjerila ispravnosti putova toga pobjeđivanja (ono će za nas biti u istini Pisma) bit će vrlo raznolika i često neprimjerena željenoj svrsi. Ali težnja je jasna: čovjek ipak voli živjeti, živjeti u onoj najobičnijoj nadi da će sutra ili jednom, makar kad, biti dobro, biti bolje, vjerujući da patnja ima neku iscjeliteljsku moć, da čovjeka čini snažnim i sposobnim (»slabašnu djecu radost rađa«, reći će Cēsarić), te, napokon, da izravna račune i da stoga valja sačuvati, kako reče Horacije, »dušu mirnu u jadu«.

No, vratimo se na početak. Zavirimo li u biblijski izvještaj o slučaju s jабukom, čini nam se posve jasnim postanak patnje u svijetu. Predaja (ali se svakako radi i o nekakvoj stvarnosti) tumači nam da je po prvom ljudskom grijehu — pristajanje uz grijeh oholosti (pobune) palih anđela — patnja ušla u svemir i nastanila se u čovjeku. I to, recimo zasad tako, narušavanje reda u odnosu između Boga i čovjeka starozavjetna će slika i dalje od Adama i Eve prikazivati kao stanoviti automatizam; čovjek griješi, Bog kažnjava (ali i obratno: dobro nagrađuje), i to sve do smrti. Iz mnoštva slučajeva tek neki: potop, propast Sodomē i Gomore, deset zala egipatskih... Patnja dolazi na Izraelce kad god se odvrgnu od Boga. I što je grijeh veći, veća je i patnja. Sirah kaže: »Nevoljna je sudbina dodijeljena svima ljudima... sedmerostruko grešnicima...« (40, 1 i

9). Ni Novi zavjet ne odbacuje takva shvaćanja patnje — kazne. Isus upozorava čovjeka kojeg je ozdravio neka ne griješi više da mu se što gore ne dogodi (Iv 5, 14), te govori o patnjama na kraju vremena koje dolaze zbog grijeha i otpada od Boga (Mt 24, 1—31), a to će napose naglasiti Ivan u svojem Otkrivenju. Ananija i Safira mrtvi se ruše pred Petrom zbog prevare, a vračar Elimas bi udaren sljepočom jer je govorio protiv Boga (Dj 5, 1—11; 13, 8—11). Možeće je patnju-kaznu shvaćati i kao Božju odgojnu mjeru, no kako onda objasniti nepopravljive »smrtno kazne« Lotovoj ženi, Šaulu, Ananiji, Safiri i mnogima. Pokojni o. Kozelj ovako je razmatrao: »U pozadini naše svijesti kao da se krije uvjerenje — nipošto tuđe poganima — da i nad Bogom samim postoji neki zakon Pravde, koji od njega traži da dobro nagradi, a zlo kazni. Ili da mimo Boga postoji neki nepovredivi čudoredni zakon i red koji je grešnik narušio, ta kazna treba da ga uspostavi? Ili nam se čak potkrada misao da Bog, slično nama, osjeća neko unutrašnje zadovoljstvo što je grešnik zbog svoje nevjere prema njemu ponižen i ostavljen, . . . pa, možda u tom čak i uživa?« No »Bog se ne vrijeđa. (. . .) Još manje može izvan Boga i neovisno o njemu postojati neki pravni poredak kojemu bi i Bog bio podložan, . . . i u skladu s njime (morao) kažnjavati grijeh. Bog sam je pravda u suvrenoj slobodi. (. . .) Kazna za grijeh ne dolazi ni iz neke posebne osvetničke namjere i volje, koja bi grešnom činu i njegovim posljedicama još povrh toga i nekako izvana nadodala nešto posebno bolno kao kaznu za počinjeno zlo. *Ono što općenito nazivamo kaznom za grijeh proistječe iz naravi grijeha samoga. Ono je autentičan plod grijeha samoga.*«¹ Ne radi se, dakle, o automatizmu kojemu je Bog upravitelj, već je taj automatizam u samome grijehu kojemu su patnja i kazna inherentni.

Druga je finesa: kad bi patnja bila samo kazna za grijeh, zašto je ubijen Abel, zašto pate Abraham, Izak, Josip Egipatski, pravedni Job, slijepac od rođenja (Iv 9), proroci, apostoli i mučenici, te, napokon, i bez grijeha začeti Marija i Isus!? Ne radi se uvijek, dakle, o grijehu i kazni već, često, o kušnji vjere, pripremi za poslanje ili jednostavno o potrebi da se očituju djela Božja (Iv 9). Zanimljivo je da ni Isus nigdje do kraja ne objašnjava patnju, ali zato upućuje na (svaki) križ kao na bitan element njegova nasljedovanja: »Ako, dakle, tko želi ići za mnom, neka se odreče samoga sebe, neka uzme svoj križ i neka me slijedi« (Mk 8, 34 i dalje). I još više: »Tko ne uzme križ i ne ide za mnom, nije me dostojan« (Mt 10, 38). Isus naviješta da se potpun susret između Boga i čovjeka zbiva samo po križu: u njemu se sastaju dva pravca — vodoravni i okomiti — pa križ očituje najdublji susret dviju dimenzija — ljudske i božanske, patnje i otkupljenja. Križ je simbol toga jedinstva koje je u Kristu postalo stvarnost i načelo spasenja (vidi Iz 53), i zato otpada prigovor Ivana Karamazova, prema kojemu su suze mučenoga nevina djeteta neiskupljene i stoga nema harmonije u svemiru, ni u odnosu između čovjeka i Boga. Jer po Isusovu križu Bog očituje »svoju vlastitu sućut« (Küng). On nas, doduše, ne čuva od svake patnje, ali nas čuva u svakoj patnji. »Nasljedovanje Isusove patnje znači, dakle, *snošenje* patnje koja je upravo u svojoj nezamjenljivoj situaciji *snašla mene*, a u skladu s Kristovom patnjom (bitna će za vjernika biti i to da on svoju patnju snosi utkan u krilo Crkve, a ne tek kao izdvojeni i anonimni pojedinac i vjernik).«² Tako patnja nije više ekstremna, granična situacija koja nas iz opstanka osvješta-

¹ I. KOZELJ, *Kažnjava li Bog doista grijeh?*, u OŽ 1/1975, str. 16—17.

² H. KÜNG, *Bog i patnja*, Zagreb 1979., str. 53.

va egzistenciji, već svakidašnji čin obraćenja i prihvaćanja poziva da se svaki dan »uzme križ svoj« (Lk 9, 23) jer samo onaj tko tako »prokocka« život svoj radi Krista »spasit će ga« (9, 24—25). Stoga je patnja mjera ljudskoga života.

Na »promatra li se križ bez vjere« — piše Küng — »može li on biti što drugo do li znak slabosti, zakazivanja, neuspjeha, propasti? Za sve one koji bi Božju moć htjeli imati dokučivom i vidljivom, koji zahtijevaju izvanredne znakove čuda da bi mogli Bogu reći *da* — za sve je njih Isusovo trpljenje na sramnom križu sablazan, jedna u osnovi bogohulna predodžba« (isto. str. 44.). I mnogi će, jer ne vjeruju, na različite načine nastojati prevladati patnju: uzdižat će užitak, tražiti nirvanu, od patnje načiniti krepost, maštati o reinkarnaciji i vječnom obnavljanju, o stalnoj evoluciji i napretku. No vjernikove oči nisu uperene samo u onozemno sutra, već, bitno, i u ono tu i sada, pa se on u prvome redu skrbi da sadašnji trenutak učini boljim, a to će već nositi svoje posljedice u vječnosti. No, budući da ni čovjek ni svijet nisu savršeni, i sinovima će i unucima ostati dovoljno brige za sutrašnji dan. Premda se, dakle, vjernik ne zanosi mišlju da je uz bilo kakve napore moguće opet uspostaviti izgubljeni poredak zemaljskoga raja, to ga nimalo ne sprečava da se aktivno zauzima za rješavanja društvenih problema. Ali, budući da ni Krist nije poznao puta mimo patnje već samo put kroz nju, ni kršćaninu nije svrha života da se pošto-poto otarasi vremenite patnje i domogne sreće, nego mu je svrha da je učini djelatnom, da ona bude konstruktivan odgovor poniznog prihvaćanja Njegove volje, te da tako strah i nespokoje budu zamijenjeni vjerom i pouzdanjem, da po vjeri patnja u čovjeku bude dignuta »na viši red spoznaje koja se i sama pročišćava, . . . dovodi do unutarnje uvjerljive utjehe . . . Čovjek svoju patnju, kao i cjelinu opstanka podlaže cilju, smislu . . . posljednjem smislu« — piše biskup Škvorc, i zaključuje: »mi s patnjom ne paktiramo, mi je prihvaćamo . . .«³ Pavao će to formulirati: »U svemu trpimo nevolje, ali nismo u tjeskobi« (2 Kor 4, 8) jer nam je dano kao milost, kaže drugdje, ne samo da vjerujemo u njega nego da i trpimo za nj (Fil 1, 29). Apostol Jakov poziva da se radujemo kad upadnemo u razne kušnje jer »kušanja naše vjere stvara postojanost« koja pak treba da »urodi savršenim djelom« (1, 1—2). I premda nije netočno da vjera pomaže izbavljenje i od vremenite patnje (Lk 8, 48; Mt 15, 28; 9, 28—29 itd.), Krist naglašava da će oni koji budu vjerovali prolaziti svakovrsne nevolje (Mt 10, 16—22), ali »tko ustraje do konca, taj će se spasiti« (10, 22; Rim 8, 18). Stoga je patnja mjera čovjekove vjere i mjera nade da će Bog i *moj* život lišiti bremena patnje i darovati mi sudioništvo u radosti svoje blizine.

I ovo mi se čini nezaobilaznim: kršćanin pati kao slobodno biće. Pri tome je sloboda upravo u smislenom prihvaćanju patnje, a nikako ne u nekom odabiru patnje između više mogućnosti (radi se, naime, o pogrešnom shvaćanju da je sloboda isključivo u biranju). No, premda je prihvaća, kršćanin nije ljubitelj patnje, ne traži je, dapače, moli da ga mimoide, ali je strpljivo podnosi kad dođe, ne buni se protiv Boga jer ne pati da bi »pognojio nečiju buduću harmoniju«, kako reče spomenuti Ivan Karamazov, već pati u nadi, u vjeri u smislenost patnje, pati slobodno jer pati iz ljubavi. I upravo je ljubav njezino najsmislenije određenje (»Kad bih tijelo svoje predao da se sažeže, a ljubavi ne bih imao, ništa mi koristilo ne bi« — 1 Kor 13, 3) jer je temelj čovjeku i svijetu — počelo Božjega stvaranja. Ljubav patnju čini patnjom u slobodi jer je upućena na nje-

³ *Vjera i nevjera*, Zagreb 1982., str. 191.

zino nadvladavanje. Tu se uspostavlja možda najsnažniji paradoks kršćanstva: kao što smo pozvani podnositi patnju, još smo više, budući da je ona naš »zadatak« (Škvorc), upućeni na borbu protiv nje. Kad bismo je, naime, morali samo podnositi, bila bi vjera doista »opijum«. Stoga nam valja, kako poručuje Pavao, nositi bremena jedan drugoga i činiti dobra svima jer ćemo tako ispuniti zakon Kristov (Gal 6, 2 i 10). Krist će sve svoje zapovijedi ljubavi najizravnije utemeljiti upravo na toj osnovnoj ljudskoj težnji da iz vlastita života ukoloni patnju: »Sve što želite da ljudi čine vama, činite i vi njima!« (Mt 7, 12). Logika ovog i sličnih aksioma (Mt 22, 39) posve je jasna. I po njihovoj će nam provedbi biti izmjereno spasenje: »Dodite, blagoslovljeni Oca mog . . . (jer) meni ste učinili koliko ste učinili jednome od ove moje najmanje braće«, ali bit će mjerena i propast, ne samo onima koji čine zlo, već i onima koji propuštaju činiti dobro (Mt 25, 31—46). U tom je smislu, kako kaže Papa, i parabola o Smarijancu »postala jedna od bitnih komponenata moralne kulture i univerzalne ljudske civilizacije«. ⁴ Činiti patnju korisnom čovjeku, neprestance je dokidati djelima ljubavi, ali ne s isključivo zemnom perspektivom pred očima, već upućen i u perspektivu nebeskoga kraljevstva koje se po nama i posredovanjem Duha tu i sada već ostvaruje — to je način da se ona stalno pobjeđuje, prilika u kojoj svakoga dana možemo pronalaziti sebe, svoje dostojanstvo, svoje poslanje i svoje spasenje.

Nikako ne bismo smjeli zaboraviti i ovo: bit ćemo mnogima na sablazan! Mnogo se ljudi, naime, predaje zabludi da je užitak uistinu temeljni zakon postanka, opstanka i razvitka, a, u suglasju s time i iluziji da je svrha života zadovoljavanje svih želja i da sebičnost i pohlepa vode miru i skladu, te da se patnja uspješno dokida životom u skladu s tim načelima. Naprotiv, hedonizam je uvijek samo proširivao njezino obzorje jer je nepobitno povezan s ugnjetavanjem bližnjih, a, s druge strane, jer pospješuje atrofiju moralnih vrijednosti i životnoga smisla, podupirući tako osjećaje apsurdnosti života i, konzekventno tome, najrazličitijih negativnih očitovanja (duševne bolesti, samoubojstva, narkomanija, kriminal, alkoholizam, itd.), a koja su, uostalom, samo kauzalno ekvivalentna čovjekovim sizifovskim bjegovima od patnje. Neprestano produbljivanje toga odnosa sve se više nameće, usporedo s brzim napretkom prirodnih znanosti, kao temeljni problem svijeta uopće: kako zaustaviti eroziju duha koja se ponajprije očituje u eroziji ljubavi (neodvojivo od toga — i morala) pa prijeti i samom fizičkom opstanku čovječanstva. Zamaglivanje ispravne slike o Bogu u svemu tome nije beznačajna činjenica kao ni to da tu sliku svijetom pronosimo ponajprije mi sami.

Nismo definirali patnju, tek smo ponešto naznačili o njoj. Ona dovoljno raznoliko živi u nama, dovoljno bolno, duboko i teško a da je ne bismo znali prepoznati i spoznati. A pitanje s početka i dalje stoji. I traganje se za rješavanjem nastavlja.

⁴ N. STANKOVIĆ, *Kršćanski smisao ljudske patnje*, u OŽ 2/1984.